

Dilrabo HAKIMJONOVA,
ToshDO‘TAU, O‘zbek filologiyasi fakulteti, 3-kurs talabasi
E-mail: xakimovadilrabo420@gmail.com

ToshDO‘TAU f.f.d, professor U. Jo‘raqulov taqrizi asosida

SENI TOPMOQ BASE MUSHKILDURUR (BIR BAYT TAHLILI)

Annotatsiya

Mazkur maqolada Navoiyning “Zihi husnung zuhuridin” misrasi bilan boshlanuvchi hamd g‘azali shohbayti tahlilga tortilgan. Tahlil asosida talqin va takliflar ilgari surilgan. G‘azalni yozishda muallif “asl shar‘iy ilmlar”, ya‘ni Qur‘oni Karim, Rasululloh sollallohu alayhi vasallamning sunnatlariga tayanganligi borasida ayrim mulohazalar berib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Ismi A‘zam, asl shar‘iy ilmlar, kanzi maxfiy, vahdat ul-vujud, ilohiy mazhar, g‘azal, shohbayt, tahlil, talqin.

IT’S TOO HARD TO FIND YOU (ONE STANZA ANALYSIS)

Annotation

This article analyzes Navoi’s ghazal poem of praise, which begins with the verse “Zihi husnung zuhuridin”. Based on the analysis, interpretations and proposals are put forward. In writing the ghazal, the author relied on the “original Shari‘i sciences”, that is, the Holy Qur‘an and the Sunnah of the Messenger of Allah, may God bless him and grant him peace.

Key words: Ismi Azam, original Shari‘i sciences, secret kanzi, vahdat ul-wujud, divine mazhar, ghazal, shahbayt, analysis, interpretation.

ТЕБЯ СЛИШКОМ ТРУДНО НАЙТИ (АНАЛИЗ ОДНОЙ СТРОФЫ)

Аннотация

В данной статье анализируется хвалебная газель Навои, которая начинается стихом «Зихи хуснунг зухуридин». На основе анализа выдвигаются интерпретации и предложения. При написании газели автор опирался на «изначальные шариатские науки», то есть Священный Коран и Сунну Посланника Аллаха, да благословит его Господь и дарует ему мир.

Ключевые слова: Исми Азам, оригинальные шариатские науки, тайный канзи, вахдат уль-вуджуд, божественный мажар, газель, шахбайт, анализ, интерпретация.

Seni topmoq base mushkuldurur, topmaslig‘ osonkim,
Erur paydoliq‘ing pinhon, vale pinhonlig‘ing paydo.

Kirish. Mazkur bayt Navoiyning “Xazoyin ul-maoniy” kulliyotiga kiritilgan “Zihi husnung zuhuridin...” misrasi bilan boshlanuvchi hamd g‘azali shohbaytidir. G‘azal hazaji musammani solim vaznida yozilgan. (V - - - V - - - V - - - V - - -) Ushbu maqolada g‘azalning shakl tomoniga emas, ma‘no qatlamiga e‘tibor qaratilib, ilgari surilgan g‘oyaning mazmun ko‘lamini chuqurroq anglash maqsadida botiniy qatlam har jihatdan tahlilga tortilgan. G‘azalning umumiy g‘oyasi yuqorida keltirib o‘tgan shohbaytimiz orqali ochib berilgan. Muallifning badiiy mahorati ham mazkur g‘azal g‘oyasining mag‘zini aynan shohbaytda ifoda etganidadir. Navoiy hech bir syujet, obraz, mayda detallar, hatto ramzlarni ham shunchaki keltirmaydi. Keltirishdan ko‘zlagan ma‘lum maqsadi bo‘ladi. Asarlarini yozishda esa, asosan, “asl shar‘iy ilmlar”, ya‘ni Qur‘oni karim, Rasululloh sollallohu alayhi vasallamning sunnatlariga tayangan. G‘azalning turli olimlar, navoiyshunoslar tomonidan qilingan bir qancha sharh va tahlillari mavjud.

Najmiddin Komilov Navoiy g‘azallarini sharhlashda, xususan, mazkur g‘azal sharhida uch usuldan foydalanadi:

1. Asar tilidagi hozirgi kitobxonga tushunilishi qiyin so‘zlar lug‘atini berish.

2. Baytlarning nasriy bayonini taqdim etish.

3. G‘azalning umumiy g‘oyasi, mazmun-ma‘nosi, badiiy xususiyatlari ustida mulohaza yuritish.

Bu g‘azal devondagi birinchi g‘azalning bevosita davomidir. Birinchi g‘azalda ifodalangan moddiylik va

ilohiylikning birligi (vahdati) haqidagi fikr ikkinchi g‘azalda, aytish mumkinki, misollar bilan tushuntirilgan. Ya‘ni Alloh tajallisi borliqni qamrab olgani, harakatga keltirib turishi, jumladan, inson zoti, uni o‘rab olgan muhit, hayotning balqib, yashnab turishi, tovlanishlari, itilish va talpinishlar, yaralish va buzilishlar, muhabbatning uzilmas torlari-yu, azob-nashidasi – hammasi shu Tajalliyot zuhuridan ekanligi tasvirlanadi. Ammo buni hamma ham idrok etmaydi, vahdat ul-vujudning bu sirini anglagan odam, hayot ma‘nosi, insoniylik ma‘nosini chuqurroq anglab yetadi.[5]

Adabiyotshunos olim Uzoq Jo‘raqulov esa: “Mazkur baytda “ilk syujet”ga bevosita bog‘liq bo‘lgan konflikt bor. Ya‘ni Navoiy talqinida inson umrining mazmuni Yaratganni topgani yoki topmaganiga qarab belgilanadi. Dunyo hayotida o‘ynab-kulib, yengil-yelpi, nafsga yoqadigan umr kechirib o‘tishdan osoni yo‘q. Chin inson a‘moliga amal qilib yashash (oshiq), bira to‘la shayton va nafs (raqib) nayranglariga qarshi tura olish, Yaratgan (Yor)ni topib(yodda tutib) yashash esa o‘ta mushkul”, - deydi.[3]

Tahlil va natijalar. Shohbayt tahlili orqali Navoiyning badiiy mahoratini ochib berishga harakat qilamiz:

1. Shoir butun boshli koinotni yaratgan Zotning Az-Zohir hamda Al-Batin ismlari, shu bilan birga Ismi A‘zamga yashirilgan qudratning sir-u sinoatini ikki misra orqali ifoda etadi. Az-Zohir – borligi, mavjudligi, yakka-yu yolg‘izligi ayon bo‘lgan Buyuk Zot.[2] Al-Batin – O‘zi mavjud, lekin sezgi vositalarimizdan maxfiy Zot.[2] Yaratganning Al-Batin

ismida yashiringan sifatlar Uning paydoli pinhon, ushbu pinhonlik tufaylik Uni topmoqlik mushkul ish ekanligi, Az-Zohir ismiga berkitilgan sifatlar esa pinhonligining O'zi paydo ekanligi, ya'ni Yaratganning har bir yaratig'ida Uning zuhurini topish mumkinligini ko'rsatadi. Najmiddin Komilov ta'biri bilan aytganda: "Oliy muhabbat obyekti Mutlaq Jamol barokatidir".[4] Shuningdek, yashirinligining o'zi mavjudligining, mukammalligining, cheksiz qudrat sohibi ekanligining go'zal isbotidir. Zero, pinholigining oshkorligi olamni yo'qdan bor etganligida, jumla xilqatni o'lehov-la yaratganligidadir.

2. Mazkur baytda shoir "Kanzi maxfiy"ning sirini oshkor etadi, ya'ni Yaratgan shunday marhamat qiladi: "Men yashirin xazina edim, O'zimni tanitmoq uchun maxluqotni yaratdim". ("Ruhul bayon" tafsiri)[6] Yaratilgan jamiki borliq, barcha maxluqot va mavjudotda Yaratuvchining "jilva"si namoyon bo'ladi, chunki borliq, jumla yaratig'ida Uning zuhuri mavjud. "Kanzi maxfiy"ning siri ham ayni shudir.

Olam hanuz sirning oshkor bo'lmagan xazinasini edi. Kanzi maxfiyning zohir bo'lishi, yo'qlikning pardasini ko'tardi. Xazinaning ochilishi sirni bo'lishish bo'ldi. Sir mahram edi, o'zini yashirin tutgan edi.

Yashirin xazina azal asrorini ochishni, sir pardasini tushirishni, marhamiyat chimmatini ko'tarishni istadi. Xohladiki, bilinsin, xohladiki, ko'rinsin.

Marhamiyat "Alif... Lom... Mim..." deb, boshqalarga mahramlik uchun yo'l ochdi. Sir ochiqlikka chiqdi. Xazina o'zini ming bir eshik bilan ochdi. Har eshikdan sirlar oqib chiqaverdi...

Har sir o'z sirini so'zladi:

"Alif... Lom... Mim..."

Har eshikdan ming bir yo'l bilan kirish boshlandi. Har yo'lning boshida bir ishora bor edi.[6]

3. Shuningdek, shoir mazkur bayt orqali tana ruh bilan birga jismdan ham iborat ekan, bu dunyoda Yaratganni topmoqlik, Uning jilvasidan bahramand bo'lmoqlik mushkul ish ekanligi, jismning bunga bardosh bera olmasligi haqidagi ulkan haqiqatni keltirib o'tadi. Zero, A'rof surasida: "Muso Biz belgilagan vaqtda (Tur tog'iga) kelgach, u bilan Robbi bevosita gaplashdi. Muso: "Robbim! (O'zingni) menga ko'rsatgin, Senga bir nazar qilay!" - dedi. (Alloh): "Meni ko'ra olmaysan. Lekin (ana u) toqqa (bir) boq! (Agar Men unga bir nazar solganimda toqat qilib) o'z o'rnida tura olsa, sen ham meni ko'rasan", - dedi. Robbi toqqa tajalliy (andak bir ko'rinish) qilgan edi, uni maydalab tashladi. Muso (bundan ta'sirlanib) behush holda yiqildi. Hushiga kelgach dedi: "Senga tasbeh ayturman, Senga tavba qildim va men mo'minlarning birinchisi (peshvosi) durman". "Ey Muso! Men seni odamlar uzra risolalarim (Tavrot bitiklari) va gaplashganim bilan mumtoz (imtiyozli) etdim. Bas, senga berganimni (qabul etib) ol va shukr qiluvchilardan bo'lg'in!" - dedi (Alloh). (A'rof, 143-144)[1] Shak-shubhasiz, Navoiy mazkur ikki misrada yuqoridagi ikki oyat haqiqatini qalamga olgan. "Ulug' Tangri toqqa parda ortidan tajalliy etadi. Shuning uchun to yam-yashil bo'ladi, gullarga to'ladi, bezanadi. Holbuki, pardasiz tajalliy etsa, tog' ost-ust bo'ladi", - deydi Rumi hazratlari.

4. Shoir Buyuk qudrat Sohibi "yashirinligining oshkorligi" Tajallining borliqda namoyon bo'lgan zuhuridan ekanligini tushuntiradi. Shuningdek, "Mashriq ham, Mag'rib ham Allohnikidir. Bas, qaysi tarafga yuzingizni qaratsangiz, o'sha tomonda Allohning "yuzi" mavjuddir". (Baqara, 115)[1] oyatining hikmatini go'zal usulda ifoda etadi. Dunyoga kelishning asl muddaosi: o'zlikni anglash, o'zlikni anglash orqali o'zni tushunish, o'zni tushunish orqali Haqni topish, Haqni topish orqali Haqiqatga erishish ekanligini uqtirarkan,

avvalo, odamzodni "Vahdat ul-vujud"ning sirini anglamoqqa chorlaydi.

5. Navoiy Yaratgan "pinholigining paydoli" haqida fikr yuritarkan, shohbaytdan keyingi baytlarda Laylining yuzida Buyuk qudrat sohibi "jilva"si, Shirinning labida Uning kalomi namoyon bo'lmaganida edi Majnun jazba holatiga tushmagan, Farhodning ko'zlaridan oqqan yosh esa qattiq toshni la'lga aylantirmagan bo'lar edi, deydi. Zero, Shirin va Laylining chehrasida "Ilohiy mazhar" mavjud. O'zni yo'qotishga sabab bo'lgan qudrat ham aynan ana shu "jilva"da. Shu o'rinda muallif o'zining "Asli haqiqatdir majoz" hikmati sirini ham, ya'ni majoziy ishq vositasida ishq haqiqiyga yetishmoqlikni Yaratgan yashirinligining oshkorligiga bog'laydi. Butun borliq Uning zuhuridan tashkil topgan. Bu olamda Yaratganni topmoqlik mushkul ish. Zero, "(Ey Muhammad!) Sizdan ruh haqida so'raydilar. Aytin: "Ruh faqat Robbimning ishidandir. Sizlarga esa oz ilm berilgandir". (Isro, 85)[1] Ruhning haqiqatini faqat U biladi. Biroq tafakkur egalari Uning qudratini, buyukligini yaratgan yaratig'larida ko'ra oladilar. Chunonchi, nimaiki yaratilgan bo'lsa, "ilohiy nur" tajalliyotidan paydodir. Al-Muhaymin bo'lgan Zot yashirinligining oshkorligi ham mazkur Tajallining zuhuridan.

Najmiddin Komilov g'azalning umumiy mazmun-ma'nosini quyidagicha tavsiflaydi: "Alloh zotini hech kim ko'ra olgan emas, lekin uning sifatleri, nuri butun borliqda mavjud. Shu boiskim, bulbul gulga talpinadi, gulzor husnu jamoli uni maftun etadi, u o't ichida paydo bo'lgan samandarday, o'zini gulzor olovi ichiga otadi. Xuddi shu kabi parvona ham ayni shu ilohiy qudrat tufayli sham shu'lasiga talpinadi va olovga qo'shilib yonadi. Shu qudrat, shu kuch Vomiqni Uzroga, Majnunni Layliga, Farhodni Shiringa oshiq qilib qo'ygan. Chunki, Uzro, Layli, Shirin jamoli - har biri mazhar. Ya'ni tajalliyot nuri aks etgan nuqta, markaz. Vomiq, Majnun, Farhod bu nuqtalarda Ilohning nurini ko'rib, unga behud va beqaror bo'lib talpinadilar, shu mazharga yetishish bilan Allohning o'ziga oshiqliklarini isbotlaydilar, ya'ni sifatdan Zotga qarab boradilar. Lekin bunga poklanish va qanoat yo'li olib boradi, deydi Navoiy. Zero, qanoatning dalili parhez, sabr-u toqatdir. Bunda so'z o'yini ham bor, ya'ni arab yozuvida "qanoat", "qone", "anqo" so'zlarining o'zagi bir. Yundan tashqari, "qone" - to'yingan, rozi degan ma'nolarni anglatsa, "Anqo" - hech qachon ko'zga ko'rinmaydigan, ammo bor bo'lgan afsonaviy qush nomi. Ana shunday ramzlarni yaratgan ham Xudoning o'zi, deydi Navoiy".[5]

6. Zero, Uni topmoqlik mushkul ish, topmaslik esa juda oson ekanligini ta'kidlar ekan, Navoiy ilgari surgan konsepsiyasi negizi "Ko'zlar Uni idrok eta olmas, U ko'zlarni idrok etar. U latif va xabardor Zotdir". (An'om, 103-oyat)[1] oyati haqiqatiga borib tarqalishining o'zi birgina misraga bashariyat anglashi lozim bo'lgan "ilm"ni sig'ira olgan ijodkor dahosini ko'rsatadi. Chunonchi, ko'zga ko'rinmagan, ko'ra olmaganimiz yo'q degani emas. Aksincha, ko'zning ko'ra olmasligidan, nuqsonligidadir.

Xulosa va takliflar. Shak-shubhasiz, Navoiy Yaratgan "oshkorligining yashirinligi, yashirinligining oshkorligi" sirini anglamoq uchun inson degan yaratig'ni "Boyqushlikdan chiqib Yaqinlik Qofining Anqosi bo'lmoq kerak" (Jaloliddin Rumi ta'biri) degan chorlovga undaydi hamda "Iyyaka na'budu", ya'ni banda tarafidan Allohga berilgan ulkan "va'da"ni unutmaganlarga Al-Hakiym bo'lgan Zot hikmatlari mag'zini chaqa oladi degan ulkan g'oyani ilgari suradi. Maqta'da o'z taslimiyati bilan chinakam qullik mohiyatini go'zal usulda bayon etadi:

Navoiy qaysi til birla Sening hamding bayon qilsun,
Tikkan jannat guli vasfin qilurda gung erur go'yo.

ADABIYOTLAR

1. Shayx Abdulaziz Mansur. (2021). Tarjima va tafsir. - Toshkent: "Munir" nashriyoti. 18, 141, 167, 168, 290-b.

2. Ibrohim Nurulloh. (2018). Asmoul husna va yosin, taborak. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. 12-b.
3. Jo'raqulov U. (2015). Nazariy poetika masalalari: muallif, janr, xronotop. –Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. 52-b.
4. Komilov N. (1996). Tasavvuf yoki komil inson axloqi. – Toshkent: Yozuvchi nashriyoti. 57-b.
5. Komilov N. (2012). Ma'nolar olamiga safar: Alisher Navoiy g'azallariga sharhlar. – Toshkent: Tamaddun nashriyoti. 19-20-b.
6. Nuriya Cheleyen. (2023) Har ayol Hojardir. Turk tilidan O'tkirbek Muhammad Sobir tarjimasi. – Toshkent: "Nasim Kutib" nashriyoti. 7-b.